

ACTIVITATEA CULTURALĂ A ASTREI ÎN SATELE DE PE VALEA ALMAȘULUI

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în condițiile înăspririi asupririi sociale și naționale mai accentuate din vremea dualismului austro-ungar, românii din Transilvania și-au creat așezăminte culturale la temelia cărora au stabilit ideea păstrării ființei naționale folosind ca armă de luptă cultura. Gheorghe Barițiu sublinia cu toată convingerea că emanciparea era posibilă prin propășirea economică, paralel cu luminarea culturală, afirmând: „va veni o vreme cînd ura și dezbinarea, temerea și presupunerile reciproce vor dispărea... iar aceasta va fi atunci cînd toate aceste popoare vor sta pe altă culme a culturii”¹.

Pentru ridicarea culturală, înființarea Astorei răspundea necesității stringente ce se punea în fața intelectualității române conștiente de faptul că în noile condiții era necesară mai mult ca oricînd luminarea poporului prin cultură și pentru dezvoltarea conștiinței naționale. În 1861 Astra a luat ființă la Sibiu, dar în scurtă vreme și-a creat un sistem propriu organizatoric perfecționat mereu alcătuiind despărțăminte, cercuri și agenturi, devenind o școală de cultivare a dragostei pentru limba, istoria și tradițiile de luptă, pentru libertate națională și socială, propunîndu-și „înaintarea literaturii române și cultura poporului român”².

Despărțămîntul Hida—Huedin al Astorei a fost creat în 1899³, în scurtă vreme a cooptat membri din localitățile de pe valea Almașului: Hida, Miluan, Racăș, Baica, Sînpetru, Sîntămărie, Sînmihai, Bercea, Chendremal, Zimbor, Almaș, Mesteacă, Fildu, Sfăraș, precum și din zona Huedinului, de pe valea Crișului Repede și valea Călății, înscriindu-se mai ales învățători, preoți și țărani fruntași din sate. Despărțămîntul avea membri fondatori (cei care au achitat suma de 400 coroane), membri pe viață (cu 200 coroane), membri activi (cu zece coroane) și membri ajutători (cu 2 coroane)⁴. Din puținele documente păstrate rezultă că prin 1910 existau cercurile Hida și Huedin, constituindu-se în acel an agentura Almașu Mare⁵.

¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 5 din 17 ian. 1862.

² Acte privitoare la urzirea și înființarea ASTRA, Tip. diecezană, Sibiu, 1862, p. 25.

³ Din inițiativa intelectualilor A. Munteanu, E. Măcelariu, E. Popa.

⁴ *Sfătuitoarea*, nr. 13—14, iul. 1911, p. 3.

⁵ Dosarul III, Desp. Huedin al Astorei, care prezintă tabelul cu obiectele de inventar predate în 1939 B.C.U., printre ele fiind și procesul verbal de constituire a agenturii Almaș.

Dacă la început activitatea culturală era sporadică, treptat, o dată cu întărirea numerică s-au diversificat și formele de desfășurare, s-au ținut prelegeri populare, s-au stabilit case de citire, s-au creat biblioteci în centrele Hida și Huedin, iar mai târziu au editat publicațiile „Sfătuitorul”⁶, „Huedinul”⁷, revista „Glasul Moșilor”⁸.

În anul 1914 despărțământul s-a divizat în două, unul cu centrul în Hida, având ca președinte pe Pavel Roșca din *Sîmpetru* și altul cu centrul în Huedin, președinte fiind Andrei Pop, dar în timpul războiului activitatea acestora s-a întrerupt fiind reluată după 20 aprilie 1920 prin măsurile de reorganizare.

Prin strădanile depuse de înaintași, despărțământul avea prin 1910 cooptați membri din 80 localități. Întrucât depășirea intelectualilor era greoaie, precum și pentru a „lăți cunoștințele folositoare”, la adunarea din 23 octombrie 1910, ținută la Hida, au hotărât să editeze o publicație care „să fie abecedarul culturii românești la vetrele noastre”⁹. În termen de câteva luni gazeta a stîrnit furia autorităților, care l-au dat în judecată pe vicepreședintele despărțământului, ce era și redactorul responsabil al gazetei, pe Emil D. Măcelariu, pentru că în articolele „Iubit popor românesc”, „An nou cu bine”, și „Limba de maică”, s-a ocupat de politică. Dar fruntașii despărțământului au dat dovadă de curaj și de fermitate publicînd articolul „Sub acuză”, în care își susțineau țelurile: „Vrem ca foaia noastră să fie steagul în jurul căruia strîngîndu-se mic și mare, în jurul căruia închegîndu-se rindurile noastre, pînă acum atît de împrăștiate, să putem da piept oricînd și cu orice vrăjmaș al înaintării noastre culturale... Nu vom depune steagul acesta din mînă pînă cînd nu-l vom duce la biruință”¹⁰.

Paralel cu activitatea realizată prin gazeta fruntașii despărțământului au inițiat un program de conferințe pe teme agricole, etnografice, sanitare, dar multe din ele mai ales pentru trezirea conștiinței naționale. Din prima etapă a activității, adică perioada cînd se găseau sub stăpînire austro-ungară, conferințele, expunerile și articolele publicate în gazeta „Sfătuitorul” căutau să promoveze cultura națională, să evoce unele personalități de seamă ale vieții politice și ale culturii românești, acestea purtau titluri ca: „Vasile Alecsandri”¹¹, „Eminescu și Barițiu”¹², „Hora Unirii”¹³, „Limba de maică”¹⁴, „Legea românească”¹⁵, „Viața tîrîrului român”¹⁶.

Articolul „Cum am fost, cum sîntem și cum să fim”, alcătuit de învățătorul Petru Bura din Zimbor sublinia: „S-au împlinit 1800 de ani de cînd sîntem noi ca popor... prin cîte necazuri, lipsuri și neajunsuri am trecut... cercat-au să ne ieie și limba și legea noastră strămoșească, cele mai scumpe moșteniri ale noastre și iată că acum după 1800 de ani neclățiți stăm”. De aceea îi îndeamnă pe români: „să ne iubim patria și pămîntul, să ne dăm copiii la școală, dar nu din silă, ci de bună voie, fiindcă altcum nu putem ține pasul cu celelalte popoare”¹⁷. Același inimos dascăl a ținut un șir de prelegeri dintre care amintim: „Despre însemnătatea cetitului”¹⁸, „De la frații din țară”¹⁹. Expunerile pe teme agro-

⁶ Vezi N. Șteiu, în *Acta MN*, 8, 1984, p. 675—679.

⁷ *Huedinul, cultural, economic și social*. Organ al Despărțământului Astra, 1925—1926.

⁸ *Glasul Moșilor*, Huedin, 1926.

⁹ *Sfătuitorul*, nr. 1, ian. 1911, pag. 2.

¹⁰ *Sfătuitorul*, nr. 13—14, iul. 1911, pag. 5.

¹¹ Ținută în Fildu de Mijloc în dec. 1910.

¹² Ținută în Almas în mai 1911.

¹³ *Sfătuitorul*, nr. 18, dec. 1911.

¹⁴ *Sfătuitorul*, nr. 3, febr. 1911.

¹⁵ *Sfătuitorul*, nr. 15—16, oct. 1911.

¹⁶ Ținută la Bercea în 12 iulie 1911.

¹⁷ *Sfătuitorul*, nr. 13—14, iul. 1911.

¹⁸ Ținută la Bercea în aug. 1911.

¹⁹ Ținută la Zimbor în 13. iul. 1911.

zootehnice şi etnografice se refereau la: „Prăsirea porcilor”²⁰, „Sădiţi nucii”²¹, „Despre stupărit”²², „Despre pomărit”²³, „Să sămănăm grâu de primăvară”²⁴, „Despre altoire”²⁵, „Casa ţărănească”²⁶, „Viaţa familială a ţăranului”²⁷, „Păstrarea napilor şi a crumpenilor” (cartofilor)²⁸, „Gunoiul artificial”²⁹, „Afundirea arăturii adânci de toamnă”³⁰, etc.

Gîndindu-se să diversifice activitatea, comitetul Despărţămîntului Hida-Huedin, în şedinţa din 22 noiembrie 1910 a hotărît să ţină în prima zi de marţi a fiecărui luni ca ocazia tîrgului din Huedin, cite o şezătoare literară. Spre exemplu, pentru cea din 7 martie, invitaţia anunţa ca ordine de zi: „Cuvînt de deschidere” de E. Măcelariu, „Scopul omului” — disertaţie de I. Pop, „Lupta de la Rovine” recitare de Toma Cocişiu din Fildu, „Sarcasmul românilor” disertaţie de Graţian Capotă, specificîndu-se „intrare liberă, oferte benevole pentru Sfătuitorului”³¹.

Despărţămîntul şi-a creat şi două biblioteci, una la Hida, care avea în 1911 un număr de 145 volume şi alta la Huedin cu 185 volume.

În cea de a doua etapă a activităţii Astrei, cuprinsă între 1920—1940, cînd după reorganizare³² au rămas numai localităţile Tetiş, Fildu de Jos, Fildu de Mijloc, Fildu de Sus, Sfăraş, Gălăşeni, Stana şi Jebuc de pe valea Almaşului, toate fiind înregistrate în categoria membrilor pe viaţă, dintre persoanele particulare sînt pomenite Ştefan Pop şi Vasile Lupaş din Fildu de Mijloc, iar din Fildu de Sus George Tulbure³³ (la acea dată despărţămîntul avea 4 membri fondatori, 58 membri pe viaţă, 32 membri activi, şi 40 membri ajutători). Centrul de greutate s-a mutat în depresiunea Huedinului şi în localităţile de pe valea Crişului Repede, dar nu sînt neglijate nici cele de pe valea Almaşului. Conducerea Despărţămîntului Huedin stabileşte ca sarcini: „ţinerea de conferinţe şi producţiuni teatral-corale, concerte şi şerbări naţionale”³⁴. Iată cîteva exemple: „Pămîntul românesc şi şcoala românească sub aripile Astrei”³⁵, „Ridicarea neamului prin şcoală”³⁶, „Despre portul naţional”³⁷, „Pregătım pămîntul pentru însăminţat”, „Originea neamului românesc şi continuitatea lui”³⁸ şi multe altele.

Principalele aspecte ale vieţii social-culturale ale zonei superioare a văii Almaşului au fost prezentate în proaspăta gazetă editată în 1925, despre care Aurel Munteanu, preşedintele comitetului Despărţămîntului Huedin spunea: „Pentru a putea lucra mai cu efect la răspîndirea învăţăturii şi culturii în popor la 20 octombrie 1925 s-a scos în cadrele Despărţămîntului o gazetă săptămînală — Huedinul”³⁹, un bun colaborator fiind Sabin Truţia din Fildu de Mijloc. În anul

²⁰ Ținută la Gălăşeni în 1911.

²¹ Ținută la Gălăşeni în 1911.

²² Ținută la Almaş în 1911.

²³ Ținută la Zimbor în 1911.

²⁴ Ținută la Bologa în 1911.

²⁵ Ținută la Fildu de Mijloc în 1911.

²⁶ Ținută la Chendremal în 1911.

²⁷ Ținută la Sînmihai în 1911.

²⁸ Ținută la Almaş în 1911.

²⁹ Ținută la Fildu de Mijloc în 1911

³⁰ *Sfătuitorul*, nr. 18, dec., 1911.

³¹ Dosarul I, actul nr. 4, 1923.

³² Dosarul II, actul nr. 5, 1927.

³³ Idem.

³⁴ Dosarul II, actul nr. 7, 1929.

³⁵ Dosarul II, actul nr. 12, 1933.

³⁶ Dosarul II, actul nr. 1, 1933.

³⁷ *Glasul moşilor*, nr. 3, mai 1926.

³⁸ Dosarul III, actul nr. 39, 1939.

³⁹ Dosarul III, actul nr. 40, 1939.

1926 cînd gazeta și-a încetat apariția, „din lipsă de mijloace“, conducătorii despărțămîntului au editat revista „Glasul Moșilor“⁴⁰, al cărui director era Sabin Truția. Acesta publică în primul număr încercările sale literare „Colonizat“, „În valuri“, bucăți în proză și versurile „Cui cu cui (vorba moșilor)“. La două luni, în articolul „Din durerile moșilor“ dezvăluia: „Munții au încăput pe mîna acelor care în trecutul plin de suferințe îi schingiuiau, trăgîndu-i pe roată... statul ar putea înființa cooperative care să cumpere marfa moșilor, dîndu-le în schimb bucate și altele necesare“⁴¹.

După 1930 actele despărțămîntului amintesc mereu expuneri ținute mai ales în Filduri. Mai interesant ni se pare procesul verbal întocmit cu ocazia constituirii căminului cultural „Octavian Goga“ din Fildu de Mijloc, aparținînd Astrei, „pentru a contribui la dezvoltarea culturală a satului“. Programul căminului prevedea: „1. În ce privește sănătatea locuitorilor satului, o mică farmacie și instrucțiuni membrilor de prim ajutor.

2. Pe tărîmul muncii, refacearea gospodăriilor, lucrarea rațională a pămîntului, pomicultura, viticultura și apicultura.

3. Pe tărîmul culturii minții, bibliotecă, ziare, aparat de radio și șezători culturale“⁴².

După o lună de funcționare sfatul căminului raportează președintelui Despărțămîntului activitatea depusă, dar mai ales simțemintele fildanilor cu ocazia urmăririi primelor emisiuni de radio: „În ziua de 11 iunie a.c. la ora 14 se pune în funcție aparatul de radio al d-lui preot care a promis că în fiecare duminică după masă va aduce la școală aparatul pînă ce căminul cultural va poseda un aparat de radio. Se ascultă de cele peste 70 de persoane emisiunea cu știrile, dar ce a pătruns în inima sătenilor a fost ariile naționale... La ora 16 se începe ora săteanului care impresionează cu cîntecul „Noi sîntem chemați să apărăm“⁴³. Procesul verbal amintește cu aceleași alese sentimente că în 16 iunie au ascultat expunerea despre Eminescu și cîteva din poeziile lui transpuse muzical. Procesul verbal mai evidențiază acțiunea întreprinsă în 30 iunie, deplasarea președintelui căminului cultural D. Potra cu 6 săteni la Academia de Agricultură din Cluj „de unde s-au întors sătenii foarte mulțumiți de cunoștințele cîștigate, hotărîți a lucra și ei, în gospodăriile lor, cu mai multă chibzuință“⁴⁴.

La data de 23 iulie 1939 s-a înființat căminul cultural din Fildu de Jos, locuitorii cerînd „să fie numit Horia din motivul că populația cunoaște sfîrșitul de jertfă a marelui martir care a luptat pentru ideea națională“⁴⁵.

Activitatea Astrei a fost întreruptă prin dictatul fascist de la Viena, din 30 august 1940, care a smuls din trupul țării o parte din Transilvania, dezmembrînd și Despărțămîntul Huedin al Astrei, iar în timpul instaurării noii „ordini horthyste“, la 10 septembrie a fost ucis și Aurel Munteanu președintele despărțămîntului.

NICOLAE ȘTEIU

⁴⁰ Idem.

⁴¹ *Glasul Moșilor*, nr. 3, mai 1926.

⁴² Dosarul III, actul nr. 38, 1939.

⁴³ Idem.

⁴⁴ Idem.

⁴⁵ Dosarul III, actul nr. 67, 1939.

L'ACTIVITÉ CULTURELLE DE L'ASTRA DANS LES VILLAGES DE LA VALÉE D'ALMAŞ

(Résumé)

En 1899 a été fondée la Filiale Hida-Huedin de la société culturelle ASTRA ayant le but de diffuser diverses connaissances dans les villages des vallées d'Almaş et de Crişul Repede. Dans ce but on a organisé des conférences, on a fondé des maisons de lecture et en 1911 on a édité la publication „Sfătuitorul” (Le conseiller), en 1925 le journal „Huedinul” et en 1926 la revue „Glasul Moşilor”. Grâce aux efforts des chefs de la Filiale, on a coopté des membres de 80 localités et on a déroulé une activité culturelle par conférences à sujets très divers — agricoles, ethnographiques, sanitaires — beaucoup d'elles ayant le but manifeste de faire avancer la culture nationale.

Après 1920, après la réorganisation, la Filiale s'est scindée en deux départements — Hida et Huedin. Le dernier a développé une activité prodigieuse dans quelques villages voisins: Fildu de Sus, Fildu de Mijloc, Fildu de Jos, aussi a Stana, Sfăraşu et Gălăşeni.

Dans la IV-ème décennie du XX-ème siècle, par la parution des foyers culturels, toute l'activité culturelle s'intensifie. Un document du foyer culturel de Fildu de Mijloc atteste les sentiments de joie et la surprise causée par les premières émissions de la radio roumaine.

L'activité de l'ASTRA dans les villages de la Vallée d'Almaş a été interrompue en conséquence du Dictat de Vienne, en août 1940, quand cette région sera sous l'occupation du régime horthyste.